

INFO-147

Primitljeno / Received: 2010-03-03

UDK: 371.4:17:001

Pregledni rad / Author Review

10.32914/mcpr.10.2.5

DEONTOLOGIJA UČITELJA - TEMELJ PEDAGOŠKE ETIKE

Vladimir Rosić

Sveučilište u Rijeci, Rijeka, Hrvatska

Sažetak

Pedagoška etika posebno je tematsko područje ili disciplina unutar pedagogije. Ona predstavlja filozofsko utemeljenje pedagogije, ali i normativnu stranu filozofije odgoja. Pridržavanje moralnih načela prijeka je potreba u vršenju svakog zvanja, tako da svaka struka ima svoju deontologiju. Učiteljeva deontologija ukazuje na prava i dužnosti koje treba ispunjavati kao moralnoj obvezi učitelja, u ostvarivanju međuljudskih odnosa između učitelja i učenika.

Ključne riječi

učitelj, škola, moral

Najvažnija vještina učitelja sastoji se u tome da budi radost stvaranja i saznavanja.

A. Einstein

Suvremen odgoj je davanje i dijeljenje s drugima.

Bit odgojnog djelovanja ljudskoj je relaciji.

Pristup problemu

Značenje i uloga učitelja u odgojno-obrazovnom procesu isticala se i naglašavala tijekom cjelokupne ljudske povijesti. Polazeći od cilja i zadaća razvitka društva u povijesnom hodu učiteljima su se postavljala određena, svojstva, nužne pretpostavke, kompetencije, prava i dužnosti uspješnog ispunjavanja i ostvarivanja odgojno-obrazovnog procesa.

Među tim kompetencijama posebno mjesto pripadalo je području morala, etike. Kakva etika? Kao važan i značajan aspekt učiteljeve ličnosti, ističe se normativna pedagoška etika. Pedagošku etiku treba promatrati kao sastavnu komponentu pedagoške kompetencije. Etika kao normativna znanost učiteljeva djelovanja pokušava odgovoriti na pitanje zašto treba činiti dobro i po čemu je dobro doista dobro. Ona na neki način predstavlja filozofsku refleksiju moralnosti učiteljevog djelovanja, postupanja. Svaki učitelj djeluje i odgovoran je za svoje djelovanje.

1. Štoje učitelj?

U nas se, prema zakonskoj regulativi, upotrebljavali različiti izrazi: učitelj, nastavnik i profesor. Ne ulazeći u šire razjašnjenje, njihovu je distinkciju moguće učiniti na, osnovi stupnja stručne spreme. Učitelj je stručna osoba koja obavlja odgojno-obrazovni rad u nižim razredima osnovne škole /1/. Otvaranjem pedagoških akademija polaznici su stjecali višu stručnu spremu i dobivali stručni naziv nastavnik. Tada se napušta naziv učitelj i uvodi se naziv nastavnik razredne nastave, nastavnik predmetne nastave. Omogućavajući visokoškolsko obrazovanje, koristi se naziv profesor za stručnjaka koji radi u predmetnoj nastavi u osnovnoj školi, ali i u srednjoj, višoj i visokoj školi te sveučilištu.

Danas se opravdano postavljaju zahtjevi za prihvaćanjem stručnog naziva učitelj s obrazovanjem na visokoškolskoj razini za sve nositelje odgojno-obrazovnog rada, jer on ukazuje na osnovnu djelatnost - poučavanje drugoga /2/.

2. Pedagoško određenje pojma učitelj

Za pedagoško određenje pojma učitelj analizirali smo osnovne pedagoške dokumente i utvrdili:

U Pedagogijskom leksikonu /3/ označava se daje učitelj "čovjek koji ima stručnu spremu da može obučavati, odnosno uzgajati. Učitelj je uvijek odgajatelj".

U Rječniku pedagogije /4/ pojam učitelja označava se u smislu riječi podučavati unutar i izvan škole, profesionalno i neprofesionalno, javno ili privatno. U Općoj pedagogiji /5/ ne ističe se izriječkom definicija toga pojma, već se naglašava da učitelj obavlja "vrlo važan i odgovoran zadatak u društvu. On odgaja i uči mladi naraštaj i sprema ga za vrijedan i koristan život.

U Enciklopedijskom rječniku pedagogije /6/ termin nastavnik predstavlja "opći naziv za lica koja vrše nastavu, a potom se ističe daje nastava "jedinstven odgojno-obrazovni proces koji se pod nastavnikovim rukovodstvom odvija planski i sistematski". Nastava predstavlja osnovnu djelatnost škole, ali se u suvremenim uvjetima funkcija učitelja očituje i u brojnim drugim aktivnostima u školi i izvan nje.

U Preporuci Specijalne međunarodne konferencije o pitanjima položaja učitelja /7/ naglašava se da izraz učitelj "označava sva ona lica čija je dužnost obrazovanje i odgoj učenika u školama".

V. Poljak u Didaktici /8/ naglašava daje učitelj "kvalificirani stručnjak, ali i organizator i rukovodilac nastavnog procesa koji poučava, organizira i izvodi nastavni proces". Poljak rad učitelja promatra preusko, samo nastavi.

V. Švajcer /9/ ističe učiteljevu osnovnu funkciju da "prenese na pripadnike mlađe generacije određeni izbor generacijskog iskustva".

A. Vukasović /10/ naglasio je "daje učitelj nositelj odgojno-obrazovnog rada i da je u organizaciji nastave i odgojnog rada uopće uloga, učitelja odlučujuća".

D. Rosandić /11/ smatra daje učitelj "stručna osoba koja svoju stručnu kvalifikaciju izgrađuje i potvrđuje u dijalektičkom jedinstvu i stvaralačkom prožimanju užih stručnih, pedagogijskih, socioloških, psiholoških i drugih disciplina".

J. Malić i V. Mužić /12/ razlikuju pojmove odgajatelj i nastavnik, pa ističu da se u nastavnika, osim pedagoške osposobljenosti, pretpostavlja i didaktička, metodička osposobljenost te "produbljeno poznavanje struke".

U Pedagoškoj enciklopediji /13/ se naglašava daje učitelj osoba "koja ima široko i solidno opće obrazovanje, koja temeljito poznaje discipline koje predaje te poznaje psihološko-pedagoške i metodičke osnove nastave i odgoja i da je ovladao odgovarajućim vještinama".

Prema Zakonu o osnovnom školstvu /14/ nastavni rad u osnovnoj školi obavljaju učitelji i stručni suradnici "koji imaju odgovarajuću stručnu i pedagošku spremu i dužni su poduzimati mjere zaštite prava djeteta, te o svakom kršenju tih prava, posebice o oblicima tjelesnog ili duševnog nasilja, spolne zloporabe, zanemarivanja ili nehajnog postupanja, zlostavljanja ili izrabljivanja djeteta, odnosno učenika odmah javiti tijelu socijalne skrbi, odnosno drugom nadležnom tijelu".

Prema Zakonu o srednjem školstvu /15/ za nastavnika može biti izabrana osoba "koja pored općih uvjeta ima odgovarajuću stručnu spremu i pedagoško-psihološko obrazovanje".

Na osnovi ovog kraćeg pregleda o određivanju pojma učitelj možemo zaključiti:

Učitelj je stručnjak koji organizira i izvodi odgojno-obrazovni proces i svojim općim obrazovanjem, poznavanjem pedagoške, didaktičke, metodičke i psihološke njegove osnove, u zajedničkom radu s učenicima, ostvaruje cilj i zadaće odgoja i obrazovanja.

Znanost o učitelju i općenito o liku učitelja proučava pedagojska disciplina - pedeutologija. U Enciklopedijskom rječniku pedagogije /16/ naglašava se da pedeutologija "razmatra osobine ličnosti nastavnika u odnosu prema njegovoj funkciji - s psihološkog, sociološkog i karakterološkog stajališta". Prema njoj su za obavljanje učiteljske funkcije "potrebna određena svojstva ličnosti a ne samo znanje onoga što će nastavnik predavati".

Naša pedagoška literatura nedovoljno i sporadično spominje pojam pedeutologije iako istražuje pojam učitelja, njegove funkcije u sustavu odgoja i obrazovanja.

Govoriti o učitelju možemo s različitih pedagoških disciplina kao što su pedeutologija i deontologija.

3. Deontologija učiteljske profesije

Nije pošteno tražiti od drugih ono što sami nismo spremni učiniti.

E. Roosevelt

Povijesni hod deontologije profesije učitelj pokazuje da se na njega gleda s različitih aspekta odgoja. Kada se naglašava kognitivna kompetencija, nje-

gova obrazovna ili informativna kompetentnost tada se učitelja shvaća kao predavača, a naglašavanjem čuvstveno voljne kompetentnosti - funkcije učitelja promatramo najviše kao odgajatelja.

Razumljivo, da ovakav pristup učitelju kao temeljnom činitelju pedagoške komunikacije između učitelja, učenika i roditelja (u školi kao socijalnoj, pedagoškoj i javnoj ustanovi) u pedagoškoj djelatnosti nije prihvatljiv.

Pedagogijska znanost prevladava jednostrane teorije - koncepcije i u učitelju vidi sintezu učitelja i odgajatelja koji su u stvaralačkoj komunikaciji, povezanosti različitih kompetencija (stručnih, vrijednosnih, etičkih, pedagoških, didaktičkih, komunikacijskih, ekoloških, nacionalnih, vjerskih, tradicionalnih...) s učenicima ostvaruje, pospješuje, organizira i vodi odgojno-obrazovni proces emancipacije učenika prema potrebama, mogućnostima i sposobnostima svakog učenika.

Za novu hrvatsku stvaralačku, kreativnu, inovacijsku, humanu, tolerantnu... školu bit učiteljeve deontologije je u kvaliteti pedagoške komunikacije. Život uopće pa i odgojno-obrazovni proces bez komunikacije nije ostvarljiv. Svaka komunikacija u svojoj kompetentnosti ima sadržajni i osnovni deontološki aspekt djelovanja.

Za razumijevanje deontologije učitelja potrebno je ukazati nekoliko misli o školi i učitelju.

4. Deontologija pojma škole i njene suvremenosti

*Napredak ostvarujemo ispravljanjem
pogrešaka nastalih pri napredovanju.*

C. Gibb

Školu čine ljudi, mnogo više od zgrada i tehničke opreme /17/. Škola je fenomen prisutan u životu svih ljudi. Suvremena škola nije nikakva "moda", ona je potreba i imperativ postmodernog društva. Danas je stvorena tek djelomice. Stvoriti suvremenu školu težak je i kompleksan zadatak s obzirom da znamo kako je odgojno-obrazovni sustav krut i statičan, te da teško implementira nova znanstveno-tehnološka dostignuća i otvara se prema društvenoj sredini. Put njezinog stvaranja dugačak je, pun uspona i padova. Međutim mi moramo ići njime.

Glavna karakteristika suvremene škole bila bi fleksibilnost i prilagodba učenicima. Rad u školi organizirao bi se uz maksimalno uvažavanje psihofizičkih mogućnosti učenika njihovih interesa i sklonosti. Učenicima bi se ponudile bogate i

raznovrsne pedagoške aktivnosti koje bi zadovoljile njihove potrebe, te omogućile individualni razvitak i napredak.

Razvoj pojedinca temeljna je odrednica pristupa suvremenom odgoju i obrazovanju /18/.

Uloga učitelja u školi i izvan nje u deontološkom smislu sve više dobiva u svojoj otvorenosti, svakodnevnim akcijama, projektima, kvaliteti međuljudskih odnosa, humanizaciji i partnerstvu između učitelja i učenika te drugih činitelja odgoja i obrazovanja. Tome zasigurno doprinosi i drugačije obrazovanje i osposobljavanje za profesionalno zanimanje.

Suvremeni učitelj je odgojitelj, medijator i socijalni integrator u najširem smislu deontologije (dužnosti).

Glasser /19/ smatra da ugođaj u suvremenoj školi mora imati težište na kvalitetnom radu. u kojem se disciplina provodi bez prisile, a učenici sami vrednuju svoj rad.

Prema Hentigu /20/ suvremena škola je mjesto na kojem učenici provode svoj život. To više nije mjesto na kojem učenici samo stječu znanja, već mjesto na kojem se igraju, razgovaraju, zajedno sanjaju i maštaju, slave rođendane, međusobno si pomažu, poklanjaju pažnju jedni drugima ...

Suvremene škole neće nalikovati jedna na drugu, jer nemaju iste sudionike odgojno-obrazovnog procesa, učitelje i učenike, a razlikuju se i po lokalnoj zajednici u kojoj djeluju. Svaka će po nečemu biti posebna i prepoznatljiva. Njihovo bogatstvo bit će u njihovoj različitosti. Ta različitost ogledat će se u stilovima rada učitelja i učenika, u projektima koji se provode u školi, u slobodnim aktivnostima koje organizira škola i dr. Suvremena škola poučavat će upotrebljivo znanje. Škola će svojim djelovanjem nastojati ublažiti negativne utjecaje, a pozitivne poticati i razvijati. U takvoj školi mijenja se uloga i učenika i učitelja.

Kako raspravljati o učiteljskoj profesiji? Koju teoriju (teoriju smisla, teoriju sustava, teorija profesije, teorija organizacije, teorija ličnosti, teorija motivacije ili ...) izabrati za razmatranje osnovnih deontoloških pitanja?

Mišljenja smo da mnoge teorije mogu pomoći u razmatranju deontološkog razumijevanja smisla učitelja i da teorija učiteljske profesije treba biti u prvom planu.

Zašto? Zato što termin profesija učitelja označava zanimanje "koje ima monopol nad nekim kompleksnim dijelom znanja i praktičnih vještina za koje je potrebno visokoškolsko obrazovanje i tako postaje prepoznatljivo u društvu" /21/.

Učitelj svojim radom treba aktivirati učenika, osobiti ga da bude subjekt odgojno-obrazovnog procesa i njegov partner u radu. Učenici aktivno stječu znanje, dok je uloga učitelja organizirati, usmjeriti, poticati, pratiti i vrednovati njihov rad. Suvremeni učitelj je organizator, voditelj, animator, terapeut, komentator, izvor sigurnosti i povjerenja /22/.

Učenici su učiteljima partneri u planiranju, organiziranju i izvođenju nastave. Težište odgovornosti prenosi se s učitelja na učenike - oni preuzimaju odgovornost za vlastito učenje.

Suvremeni učitelj u novoj pedagogiji svoju deontološku dužnost ostvaruje daleko više dijalogom, stručnom animacijom, terapijskom kompetencijom, drugačijim stilom rada (koji ne polazi od autoriteta vođenja) i uz ostalo suradničkim odnosom doprinosi stvaranju novog ozračja pomoći, podrške, putokaza, priznanja, stvaranja prijateljstva, pravilnijeg razvoja prema potrebama, mogućnostima i interesima učenika.

U deontološkom značenju za učiteljsku profesiju njegove pedagoške dužnosti - zadaće idu ovim pedagoškim smjerom:

U stvaranju nove suvremene škole stvaramo i novog učitelja, nov aktivni komunikacijski proces. Komunikacija između učitelja i učenika je pedagoški čin, načelo, metoda, sredstvo koje služi da bi se bolje razumjeli, da bi jedan drugome mogli prenijeti i pokazati što je dobro, a što nije dobro u stanovitim uvjetima rada i života. Međuljudski odnos određuje naše ponašanje i djelovanje. Ponašanje jedne osobe uvjetovano je ponašanjem druge osobe. O stupnju i kvaliteti uspostavljene pedagoške interakcije između učitelja i učenika ovisi uspješnost međuljudskih odnosa, učiteljeve deontologije.

Na ovim stremljenjima suvremene škole temelji se i deontologija učitelja.

5. Što je deontologija?

Pravilan odgoj sastoji se u tome da se izvuče iz svakoga ono što je najbolje.

Sredinom 19. stoljeća prvi se put počelo govoriti o deontologiji, a naziv potječe od engleskog filozofa Jeremije Benthoma (u djelu Deontology).

Deontologija (grč. deon što treba biti + logos; franc. deontologie).

Deontologia, engl. Deontology je "... znanost o dužnostima, o onome što treba činiti, ali ne u Kantovu smislu o dužnostima uopće, nego više empiri-

jsko istraživanje o različitim posebnim dužnostima, koje odgovaraju raznovrsnim prilikama u život ... (na primjer, medicinska deontologija, učiteljska deontologija)" /23/.

Deontologija govori o poznavanju dužnosti koje treba ispuniti, odnosno o učenju, o dužnostima kao moralnoj obvezi učitelja prema osobama koje ovise o njemu. Načelo deontologije može se iskazati izrekom: *Aq̄e quod agis, dakle, radi (dobro) ono što radiš.*

Deontologija je učenje o dužnostima kao moralnoj obvezi učitelja prema učenicima, prema osobama koje ovise o njemu. Deontologija obuhvaća i pozitivne pravne propise kojima se regulira stručno djelovanje učitelja. S druge strane deontologija prelazi u čistu psihologiju ophođenja, komuniciranja, u ponašanje i etiku.

Deontologija je dio etike. Pojam deontologije širi je od pojma pedagoške etike jer obuhvaća i zakonske propise koji se odnose na učiteljevo djelovanje. Najkraće rečeno, učiteljevo djelovanje je deontologija kompleks/skup normi kojih se učitelj mora pridržavati pri obavljanju svojeg poziva u odnosu prema učenicima, učiteljima, roditeljima. Imajući na umu navedeno, moguće je razlikovati tri oblika učiteljeve deontologije: etički, stručni i kazneni.

Deontološki etički oblik djelovanja učitelja je najširi. Stručni oblik djelovanja učitelja istodobno može, a i ne mora biti etički neprihvatljiv postupak ili kazneno djelo. Kaznena djela koje učitelj može počinuti u vezi sa svojom profesijom (neovlašteno otkrivanje profesionalne tajne, davanje lažnog iskaza) u svom djelovanju nalaze se u zakonskim propisima iz područja odgoja i obrazovanja te Kaznenom zakonu.

Deontologija profesije je znanstvena disciplina koja proučava dužnosti i prava određene profesije, što se obično regulira kodeksom profesije.

6. Što je deontologija profesije?

Bez pedagoško-psihološkog znanja i umijeća nema ni dobrog učitelja.

Deontologija profesije bi trebala biti samosvojni sustav (odvojen i neovisan u tvorbi, uređenju itd. od autoriteta vlasti) načela i pravila uređenja djelovanja.

Deontologija učiteljske profesije je skup pravila kojima se određuju prava i dužnosti učitelja prema učenicima, prema ostalim učiteljima i društvu.

Sastavnice svake profesije su:

- stupanj razvijenosti osnovnih teorija i tehnika koje čine cjelinu i temelj su za profesionalno djelovanje,

- stupanj monopola na stručnu ekspertizu,
- stupanj prepoznatljivosti profesije od javnosti,
- stupanj organiziranosti profesije,
- stupanj razvijenosti profesionalne etike (C. Tumer, M. Hodge i Z. Sporer u: M. Cindrić, /24/.

Sustav deontoloskih načela i pravila profesije trebao bi, po svojoj prirodi, biti dvojake kakvoće. S jedne strane, to bi trebala biti načela i pravila primjerena uređenju same profesije, dakle načela i pravila djelovanja učiteljske profesije, dok bi ih, s druge strane, trebala činiti načela i pravila čudoređa, sredine, okruženja, tradicije, kulture i si.

Pojam učiteljske deontologije uglavnom se podudara s pojmom učiteljeve etike, ali je zapravo nešto širi, jer ne obuhvaća samo etička načela, nego i pozitivne pravne propise koji su u svezi s učiteljskim zvanjem. S jedne strane učiteljska deontologija graniči i donekle se poklapa s prosvjetnim pravom, a s druge strane prelazi u čistu psihologiju ophođenja i ponašanja.

Deontolozi misle kako postoji više načela koji se razlikuju od načela koristi. Jedno od takovih načela je načelo DUŽNOST, koje je dobro, bez obzira na to je li nam to uvijek korisno. Na primjer: prijateljstvo, odnosi roditelja i djeteta, poslovnost ... Kako kažu deontolozi, to su vrijednosti koje se nikada ne mogu potvrditi jedino pomoću posljedica. I u suradnji s roditeljima oni imaju "poseban status" jer je povjerenje već uspostavljeno. To znači da odnosi među ljudima imaju značenje po takvim razlozima koji se potpuno razlikuju od posljedica što ih mjerimo isključivo korisnošću -profitom.

Načelo dužnosti nalaže kako drugu osobu nikad ne smijemo tretirati samo kao sredstvo za naše osobne ciljeve.

7. Što je pedagoška etika?

U svemu što poduzimaš moraš misliti kako ćeš dospjeti

Etika je filozofska disciplina o ciljevima i smislu čovjekova moralnoga djelovanja. To znači da se etika bavi običajima, navikama i normama kojima se ljudi jedne društvene zajednice rukovode u svojim postupcima i u svojem cjelokupnom ponašanju.

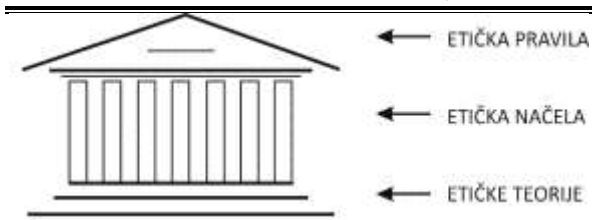
Etika je teorija ili filozofsko promišljanje morala kao temeljnog načina ljudskog odnosa. Ona proučava moral kao oblik praktičnog ljudskog djelovanja. Etika utemeljuje pojam moralnosti koji

je osnova morala. Dok pitanje morala glasi ŠTO TREBA ČINITI?, etičko pitanje traži odgovor na pitanje ZAŠTO TREBAM ČINITI TO ŠTO TREBAM ČINITI? Etika pokušava odgovoriti na pitanje zašto treba činiti dobro i po čemu je dobro doista dobro - ona je filozofska refleksija moralnosti ljudskog djelovanja. Činjenje dobrog a izbjegavanje činjenja zla etičko je načelo, osnovno pravilo (uputa, mjerilo, naputak, obrazac, točan popis) ponašanja a u sklopu neke etičke teorije u društvenom ponašanju. U donošenju etičkog suda, odluke ili zaključka ("etičke prosudbe") sva tri spomenuta elementa (pravila, načela, teorije) su povezana i da na prosudbu imaju stanovit utjecaj. To možemo prikazati grafički na način kako je učinjeno na slici 1. U ovom je grafičkom prikazu /25/ kao što se vidi, zastupljena induktivna metoda koja polazi od pojedinačnog (pravila) i ide ka uopćavanju (teoriji). Međutim, u etičkom prosuđivanju moguć je i obrnuti put (deduktivna metoda), da se prosudba temelji na nekoj etičkoj teoriji (deontološkoj, militarističkoj, egzistencijalističkoj, stoičkoj itd.) i preko određenog etičkog načela vodi ka konkretnom etičkom pravilu (na primjer, ne kažnjavaj učenika).

Slika 1. Etičke prosudbe

Ako učiteljsku pedagošku etiku zamislimo kao građevinu (školu u kojoj se uz ostalo i ostvaruje) s temeljima, zidovima i krovom, onda bi se odnos između teorije, načela i pravila mogao prikazati na način kako je to učinjeno na slici 2. /26/.

Slika 2. Gradnja pedagoške etike

Iz ovog crteža proizlazi da cijela etička građevina u učiteljstvu (odgoju i obrazovanju) počiva na teoriji kao svojim temeljima. O kojim se etičkim teorijama radi? Etika traga za ispravnom odlukom ili za ispravnim djelovanjem. Prvo pitanje s kojim se u etici susrećemo jest pitanje o tome kako je stavove moguće etičke opravdati, te koje kriterije koristimo u razlikovanju onoga što je ispravno onoga što je pogrešno. Svi razlozi nisu dobri razlozi, a ni svi dobri razlozi nisu uvijek dostatni da bi opravdali pojedini zahtjev (ne pisanje zadaće, opravdavanje izostanaka ...). Bez obzira na to kakve razloge posjedujemo, treba razmotriti koji su dobri a koji loši argumenti, jer da bismo znali dokazuje li naš argument ono što želimo, potrebno je istražiti jesu li njegove premise prihvatljive. Najkontroverzniji primjeri logičnog, ali namjerno nevaljano strukturiranog etičkog mišljenja jesu sofizmi. Većina načela, pravila u društvu nisu drugo nego upute o tome stoje korisno za naš vlastiti interes. Sve su to samo upute o brižnosti a ne o moralnosti! Moralna pravila se odnose na upute što ne uzimaju u obzir samo moj interes, nego uzimaju u obzir interese i drugih ljudi.

Mnogi ljudi smatraju kako slijediti etička pravila i načela znači isto što i slijediti zakon. Međutim, mnoge profesije kao što su, na primjer medicina, ekonomija, obrazovanje potražuju takve standarde ponašanja koji znatno premašuju zakon. Osim toga, u slučaju da su neki zakoni površni ili nepravedni, slijediti ih slijepo značilo bi odustati od traženja istine. Smijemo li zanemariti tu okolnost, te prihvatiti toliko pojednostavljeni pristup etici? /27/. Što su etičke teorije i koliko ih ima? Teorije (od grč. riječi *theoria* = gledanje, razmatranje) su, najopćenitije kazano, sustavi rukovodećih ideja u nekom znanstvenom području, grani i si.; to je uopćeno iskustvo ili osmišljena praksa koja osvjetljava empiriju (gr. *empirija* = iskustvo).

Klasifikacije etike su uglavnom dualne /28/:

- deontološka i teleološka etika,
- formalna i materijalna etika.

Deontološke teorije, škole ili učenja o etici grupiraju norme ili načela potrebnog djelovanja koje etiku čine ili dobrom u skladu s normom ili načinom djelovanja.

Njima nisu toliko važne posljedice (za razliku od utilitarizma - koristi, cilj opravdava sredstva) koliko dužnosti da se nešto učini ili ne propusti učiniti. Suština deontologije je isticanje vrijednosti nekog moralnog čina kao takvog (na primjer, vrijednost je istinoljublje, a iz toga izvedene dužnosti - govoriti istinu, ne lagati i sl.). Jedna od deontoloških deviza je: "Sve što je istina ne mora se reći, ali sve što se kaže mora biti istina". Ako, učitelj obmanjuje učenika nekim savjetom (instrukcijama), to deontolog neće ni u kojem slučaju opravdati, jer je obmana sama po sebi nemoralan čin. Istraživači i deontologije kao i utilitariste dijele na monističke i pluralističke. Prvi ističu jedno etičko načelo kao ishodište za sva ostala - na primjer Kantov kategorički imperativ, ili polaze od više pravila (deset zapovjedi) ili od više načela (dobročinstva, neškodljivosti, pravednosti, povjerljivosti itd.) kao međusobno ravnopravnim. U praksi pluralistički deontolozi češće od onih drugih dolaze u moralne dileme, trileme ili čak polileme /29/ kad ne znaju kako postupiti kada im se u konkretnoj situaciji sukobljavaju jednako vrijedna načela i pravila (načelo neškodljivosti, načelo istinitosti, načelo autonomije). Primjer deontološke etike je Kantova etika, koja polazi od pojma dužnosti. Etička načela za Kanta predstavljaju imperative jer obavezuju svaki etički subjekt. Za njega "dužnost je nužnost djelovanja iz poštovanja prema zakonu". Njegova opća etička zapovijed "Radi prema dužnostima iz dužnosti" pretjerano je stroga, hladna i kruta. Njegov kategorički imperativ "Radi samo prema onoj maksimi za koju ujedno možeš htjeti da postane opći zakon" zapravo je vrhovna moralna norma. Osobitost profesionalnih etika sastoji se u tome, da na osnovi općih etičkih načela nastoje ustanoviti norme djelovanja pojedinih struka, djelatnosti, zanimanja, itd. Personalistička etika, kao načelo etike, postavlja osobu kao osnovno opredjeljenje i nadahnuće svih kriterija za etičko-moralno djelovanje. Osoba je vrednota koja nadilazi sve druge vrednote ovoga svijeta. Ova etika predstavlja osnovu Hipokratove zakletve, Opće povelje o pravima čovjeka, a to su općenito prihvaćene povelje etičko-moralnih vrijednosti u našoj suvremenoj civilizaciji. Louis Legrand /30/ je rekao: "Etička svijest je uvijek samo pozivanje na nešto što nije realnost, a dostojanstvo je čovjeka daje proizvede i afirmira". Različita su shvaćanja i pristupi pojmu

pedagoška etika. Nazivom etika misli se na disciplinu koja se bavi smislom i ciljevima moralnih htijenja, koja određuje osnove za moralno vrednovanje, izvođenje i obrazlaganje moralnih načela i moralnih normi koje će učitelju omogućiti donošenje ispravne odluke i korekture ponašanja. Pedagošku etiku treba shvatiti kao disciplinu koja se bavi procesom moralnog rasuđivanja, opisivanja i objašnjavanja argumentacijskih shema i uspostavljanje kriterija moralne pedagoške djelatnosti, u smislu prosudbe dobrog i lošeg odgoja - u procesu i rezultatu. Pod učiteljevom se etikom razumijeva odnos prema svojim profesionalnim obvezama, prema zajednici (školi) i prema drugim prosvjetnim djelatnicima. Učitelj se u obavljajući svoje djelatnosti mora pridržavati raznih etičkih načela koja su se formirala u tijeku povijesnog razvoja društvenih odnosa i razvojem odgojno-obrazovne znanosti i prakse.

Koja su načela deontologije učitelja u pedagoškoj etici? Ima ih više. Navodimo samo neka:

- načelo koristi (činiti više dobra nego zla);
- načelo dobročinstva;
- načelo neškodljivosti, nezlonamjernosti;
- načelo autonomnosti;
- načelo pravednosti;
- načelo povjerenja (poštivanje dogovora, izvršenje obećanja);
- načelo povjerljivosti (čuvanje tajni);
- načelo istinoljubivosti (davanje pouzdanih i pravodobnih informacija).

U udžbenicima pedagogije /31/ o moralnom odgoju navodi se sedam načela:

1. načelo svrsi shodnosti,
2. načelo aktivnosti,
3. načelo pozitivne orijentacije,
4. načelo socijalizacije,
5. načelo jedinstvenosti,
6. načelo dosljednosti,
7. načelo primjerenosti.

Nepridržavanje etičkih načela može učitelja dovesti do disciplinske i kaznene odgovornosti, ali je ono ipak najviše podvrgnuto sudu vlastite (osobne) odgovornosti. Potrebno je istaknuti važnost i potrebu shvaćanja i sustavnog pridržavanja načela etičkih normi učiteljske profesije. Očito je daje, s jedne strane učenik u položaju stanovite ovisnosti o učitelju, a s druge pak strane, treba priznati da je teško, a katkad i gotovo nemoguće provoditi stalnu i zadovoljavajuću kontrolu rada učitelja. Učitelj u odgoju i obrazovanju (životu) mora nužno djelovati. Svojim

djelovanjem on postiže uspjeh ili doživljava neuspjeh, ostvaruje smisao ili pada u apsurd. Ne postoji ljudski život bez određenih pravila ponašanja, i bez nadzora o tome stoje dobro, što je zlo, tj. što je smisljeno ili besmisleno. Etičko je područje uvijek određeno i istumačeno normativno. To tumačenje nikad i nije djelo izoliranog individuuma koji je primamo i društveno biće. Smisao morala je moralnost. To znači da su ljudski postupci moralni ne zbog toga što ih naređuje moral, nego su moralni jer ostvaruju moralnost. Moral je povijesna formulacija moralnosti. Moral regulira odnose među ljudima, etika ga proučava i unapređuje, a moralni odgoj podržava i ostvaruje. Moral je jedan od temeljnih načina ljudskog odnosa /32/. Što je moralnost? Moralnost ne proistječe iz morala nego ga utemeljuje. Moralnost je karakter dobrote učiteljskog čina, slaganje ljudskog čina s dužnošću. Pod moralnošću redovno shvaćamo osobno poštenje, čestitost, vrlinu, krepost, iskrenost, pravednost, poštivanje svakog čovjeka i ljudskog dostojanstva, pozitivan odnos prema domovini, prema radu i druge pozitivne kvalitete. Pedagoška etika ima dva značenja. Pedagošku etiku definiramo kao disciplinu koja se bavi procesom moralnog prosuđivanja opisom i objašnjavanjem i uspostavljanjem kriterija moralne prosudbe pedagoške djelatnosti, u smislu prosudbe dobrog i lošeg u odgoju, i u procesu i u rezultatu. Drugo značenje pedagoške etike kao posebnog sustava moralnih normi regulira ponašanje učitelja prema učenicima, prema sebi, prema predmetu učenja i prema drugim sudionicima u pedagoškom procesu. Pedagošku etiku određuje se i kao deontologiju učiteljeve djelatnosti, tj. kao učenje o dužnostima učitelja prema učenicima. Te dužnosti postepeno i sustavno doživljavaju u odgojnoj praksi promjene. Koje su to promjene?

Učitelj bi trebao svoje djelovanje usmjeriti /33/ :

- pomaganje - učenicima da uče i odrastaju u skladu sa svojim individualnim mogućnostima i različitim osobinama pojedinaca;
- usmjeravanje - onim općim i pojedinačnim zanimanjima koja će učenicima, osim opće kulture, pružiti i posebna iskustva motivirana od strane njih samih svojim unutarnjim željama i osjećajima;
- dogovaranje - ohrabrenju učenika kao partnera u pedagoškom radu koji ga čini zadovoljnijim i odgovornijim prema preuzetim obvezama;
- organiziranje - koje je uvjet svakog ozbiljnog i kvalitetnog rada bez obzira koliko prostora ostavljali učenicima da iskazuju svoju samostalnost i kreativnost;

- poticanje - učenici imaju često puta dovoljno sklonosti i radoznalosti, koje treba samo probuditi u njima i postupno ih poticati novim zadacima i povjerenjem što neće gušiti njihovu osobnost;
- savjetovanje - kao prevladavanje autoritarnog zahtijevanja, naređivanja i nametanja u kojem učitelj dominira nad učenicima zanemarujući njihova predznanja i uvažavanja njih kao suradnika i aktivnih sudionika u nastavnom procesu ili izvan njega;
- ohrabrenje - ništa kao povjerenje i ohrabrenje učenika da može nešto učiniti, da vrijedi ustrajati i da će uspjeti, ne može izgraditi samostalnu osobu koja će se radom potvrditi kao odgovorna osoba;
- odgojitelja - iskonsku zadaću svakoga tko se profesionalno bavi djecom i mladeži u školi, bez obzira koliko se neki drugi činitelji (obitelj, crkva, slobodno vrijeme, udru, mediji i dr.) više ili manje bave odgojnim utjecajima;
- informatora - suvremeni učitelj sve manje klasično poučava i prenosi znanja, on sve više informira, obavještava i potiče učenika na samoaktivnost;
- animatora - vrlo je značajno učenika potaknuti u radu, osokoliti ga i pozitivno usmjeriti da samostalno ostvari unutarnje zadovoljstvo i osjećaj uspješnosti;
- komentatora - u aktivnoj nastavi s partnerskim odnosima učitelja i učenika objašnjenje učitelja, njegovi osvrti, primjedbe i zapažanja učinit će proces učenja lakšim i atraktivnijim, a time vjerojatno i djelotvornijim;
- kreatora, akceleratora, katalizatora, izbornika, inicijatora, regulatora, majeutičara, partnera, suradnika, prijatelja ...

Deontološke dužnosti se svakodnevno društvenim, pedagoškim, didaktičkim metodičkim, psihološkim i drugim spoznajama mijenjaju, dopunjuju i usavršavaju prema mogućnostima i potrebama učenika i učitelja u osobnom okruženju. Pedagoška etika nije statična već razvojna u kojoj se mijenja učenik i učitelj. Učiteljsko djelovanje, učiteljske radnje su za etiku određene pomoću moralnog zakona. Moralni zakon nije empirijski zakon, on nije prirodan, nego je zakon slobode. Zakon slobode se od prirodnog zakona razlikuje po tome stoje oslonjen na izbor. Izbor je samo na prvi pogled nešto dragovoljno. Još je Aristotel /34/ uvidio kako je dragovoljnost daleko širi pojam nego izbor. Izbor ne postoji bez razuma. Učitelj praveći izbor, donoseći odluku, postaje svjedokom činjenice kako njegova volja može biti određena takvim motivom koji može biti potpuno neovisan o trenutačnim,

izvana nametnutim izazovima. Moralni zakon ne obavezuje učitelja činiti nešto što nije u našoj moći, no isti zakon nas obavezuje onda kad činimo zlo iz neznanja. Za svoje neznanje sami smo krivi jer nemarnost nije moralno opravdanje. Zakonske propise iz svoje djelatnosti učitelj svakodnevni uči, primjenjuje i poznaje. Besmisleno je tvrditi kako onaj tko čini nepravdu to zapravo ne želi. U etičkom, pedagoškom i deontološkom značenju u moralnom djelovanju smo gospodari nad svojim postupcima od početka do kraja. Kod pedagoške etike, moralne usmjerenosti, to je slučaj samo u početku, dok još odlučujemo hoćemo li prihvatiti dobre, ili loše navike. Moralnu usmjerenost biramo sami i zato je ona dobrovoljna, izvedena zajednički komunikacijom između učitelja i učitelja, učitelja i učenika, učitelja i roditelja. Uvjeren sam da tako i rade naši učitelji.

8. Zaključne misli

*Nije važno odakle ste počeli
važno je gdje ste završili.*

Učitelj je neupitni čimbenik odgoja i obrazovanja koji svoju zadaću ostvaruje u punini pedagoške etike, povezanosti znanja i umijeća, deontoloških načela u međusobnom odnosu učitelja i ostalih čimbenika. Biti djelotvoran učitelj znači znati čime i kako potaknuti učenike da uče. Razliku između znati što i znati kako (od sposobnosti donošenja zaključka do praktične sposobnosti ostvarivanja, od poučavanja koje je misaona i praktična djelatnost) naši učitelji svakodnevno u svim modalitetima rada potvrđuju svoje deontološko znanje, potrebu suradničkih odnosa i zadovoljavanje mogućnosti i interesa učenika. To se naročito deontološki zapaža jer učitelji sustavno potiču i razvijaju učeničku pozornost za aktivnosti učenja, potiču i održavaju učeničku motivaciju te aktivnosti učenja i poučavanja prilagođavaju njegovim mogućnostima. Deontologija učitelja je smisljena aktivnost u kojoj se povezuju tri elementa učiteljevih umijeća /35/:

1. Znanje - o predmetu, učenicima, kurikulumu, nastavnim metodama, utjecaju drugih činitelja i učenje te znanje o vlastitim nastavnim umijećima.
2. Odlučivanje - razmišljanje i odlučivanje prije, za vrijeme i poslije nastave o tome kako najlakše postići određene pedagoške rezultate.
3. Radnje - ponašanje nastavnika sa svrhom poticanja učenja učenika.

Mnoge deontološke spoznaje o odgoju i obrazovanju kao interakcijskom-komunikacijskom procesu na najkonkretniji se način ostvaruju u osobnosti učitelja, u njegovom stilu rada i u njegovom odgojnom djelovanju. Učitelj odgojnim radom i izborom pravilnih metoda rada potiče, okuplja i osposobljava učenike za život. Naša škola nema zadaću da samo osposobljava već da bude i sam život. Proveli smo istraživanje u tri osnovne škole u Rijeci na uzorku od 150 ispitanika, primjenom anketnog upitnika u razrednoj i predmetnoj nastavi o poznavanju pojma i sadržaja deontologije i došli do spoznaje, da je pojam deontologije učitelja, uglavnom, nepoznat pojam dok je pedagoška etika poznati pojam i sadržajno osmišljen. Zašto? Vjerojatno ima više razloga. Bez obzira na nepoznavanje pojma i njegovog sadržaja rada učitelji savjesno izvršavaju svoje zadaće i čine kvalitetne pomake u stvaranju novog ozračja u međusobnim dužnostima u životu i radu škole.

Učitelj pedagoškom etikom, deontološkim dužnostima ostvaruje osnovno pravilo odgojnog rada koje nije samo u prihvaćanju već i u svakodnevnom djelovanju. Učitelji nisu činovnici već kreatori znanja, razvoja i sretne budućnosti.

Bilješke

- /1/ Pedagoška enciklopedija, Školska knjiga, Zagreb, 1989, str.463.
- /2/ Strugar, V., Biti učitelj, HPKZ, Zagreb, 1993, str.10.
- /3/ Pedagogijski leksikon, Minerva, Zagreb, 1932, str.438.
- /4/ Rječnik pedagogije, Worterbuch der Pedagogik, von W. Hehlmann, Stuttgart, 1957, str.285.
- /5/ Opća pedagogija, HPZ, Zagreb, 1951, str. 342.
- /6/ Enciklopedijski rječnik, Matica hrvatska, Zagreb, 1963, str.534.
- /7/ Preporuka Specijalne međunarodne konferencije o položaju učitelja, Pariz, 1966, 15.10.
- /8/ Poljak, V., Didaktika, Školska knjiga, Zagreb, 1970, str.144.
- /9/ Švajcer, V., Didaktika, VIPŠ Rijeka, Rijeka, 1971, str.110.
- /10/ Vukasović, A., Moralni odgoj, Liber, Zagreb, 1974, str.235.
- /11/ Rosandić, D., Metodika književnog odgoja i obrazovanja, Školska knjiga, Zagreb, 1988, str.721.
- /12/ Malić, J., Mužić, V., Pedagogija, Školska knjiga, Zagreb, 1989, str.84.
- /13/ Pedagoška enciklopedija, Školska knjiga, Zagreb, 1989, str. 103.
- /14/ Narodne novine, Zagreb, 2003, br. 69.
- /15/ Narodne novine, Zagreb, 2003, br. 69.
- /16/ Enciklopedijski rječnik pedagogije, Matica hrvatska, Zagreb, str. 622.
- /17/ Matijević, M., Školsko ozračje i promjene u školi, u: Zbornik radova: Učitelj-Učenik-Škola, HPKZ Zagreb, Visoka učiteljska škola u Petrinji, 2003, str. 44-50.
- /18/ Previšić, V., Suvremeni učitelj: odgojitelj - medijator-socijalni integrator, u: Zbornik radova Učitelj-Učenik-Škola, HPKZ Zagreb, Visoka učiteljska škola u Petrinji, 2003, str.13-16.
- /19/ Glasser, W., Kvalitetna škola – Školabez prisile, Educa, Zagreb, 1994, str.13-22.
- /20/ Henting, H., Humana škola, Educa, Zagreb, 1997, str.185.
- /21/ Silov, M., Pedagogija, Persona, Velika Gorica, 2003, str.125.
- /22/ Rosić, V., Odgajatelj i odgojni rad, Zajednica domova Hrvatske, Rijeka, 1991, str.91.
- /23/ Filipović, V., Filozofski rječnik, Matica hrvatska, Zagreb, 1984, str.67.
- /24/ Cindrić, M., Profesija učitelj u svijetu i Hrvatskoj, Persona, Velika Gorica, 1995, str.24.
- /25/ Šegota, I., Etika sestrištva, Medicinski fakultet u Rijeci, Pergamena, Zagreb, 1997, str.13.
- /26/ Šegota, I., Etika sestrištva, Medicinski fakultetu u Rijeci, Pergamena, Zagreb, 1997, str.13.
- /27/ Žitinski-Šoljić, M., Kultura poslovnog komuniciranja, Veleučilište Dubrovnik, 2002, str. 1480.
- /28/ Bebek, B., Kolumbić, A., Poslovna etika, Sinergija, Zagreb, 2000, str. 4.
- /29/ Bošnjak, B., Povijest filozofije, Nakladni Zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1994, str. 23.
- /30/ Legrand, L., Moralna izobrazba danas, Educa, Zagreb, 1993, str. 17.
- /31/ Vukasović, A., Etika-Moral-Osobnost, Školska knjiga, Zagreb, 1993, str. 245.
- /32/ Čehok, I., Etika, Školska knjiga, Zagreb, 1977, str.27.
- /33/ Previšić, V., Suvremeni učitelj: odgojitelj-medijator-socijalni integrator, u: Zbornik radova Učitelj-Učenik-Škola, HPKZ Zagreb, Visoka učiteljska škola u Petrinji, 2003, str. 17-19.
- /34/ Aristotel, Nikomahova etika, Liber, Zagreb, 1992, str. 3-10.
- /35/ Kuriacion, C., Temeljna nastavna umijeća, Educa, Zagreb, 1995, str. 16.

TEACHER'S DEONTOLOGY -THE BASIS OF THE PEDAGOGICAL ETHICS

Vladimir Rosić

University of Rijeka, Rijeka, Croatia

Abstract

Pedagogical ethics is a special thematic field or discipline within pedagogy. It represents pedagogy's philosophical foundation as well as the normative side of the philosophy of education. Adhering to moral principles is essential in every profession therefore, every profession has a deontology of their own. Teacher's deontology points to the rights and obligations that have to be met as teachers' moral duty in the process of achievement interpersonal relations between the teacher and the pupil.

Key words

teacher, pupil, ethics